

УДК 821.161.2-94.09+01]-051"19/20"М.Мороз

ІЗ КОГОРТИ ПОДВИЖНИКІВ: МИРОСЛАВ МОРОЗ

Лариса БОНДАР

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000*

Підсумовано творчий доробок Мирослава Мороза, одного з найвидатніших українських бібліографів, дослідника творчості І. Франка, Лесі Українки, І. Котляревського та інших класиків української літератури. Розглянуто складні перипетії життєвого і творчого шляху вченого, зокрема його взаємини з М. Деркач, Я. Яремою, І. Денисюком. Наголошено на важливості видання всієї спадщини науковця і продовження його традицій у царині укладання бібліографічних покажчиків, хронологій, енциклопедій.

Ключові слова: літературознавство, історія літератури, бібліографія, франкознавство, бібліографічний покажчик, літопис життя і творчості.

Ім'я Мирослава Мороза в 60–70-ті роки ХХ століття асоціювалося насамперед із бібліографією. У ті часи справжні чоловіки віддавали належне цій строгій науці, іменованій у літературознавстві «допоміжною дисципліною», оскільки без неї неможливий розвиток будь-якої науки, і це розуміли тоді ми, студенти-філологи Львівського університету імені Івана Франка (і чого, на жаль, не розуміють сьогодні керівники української книжкової палати). Як до рідного дому заходилося до відділу бібліографії нашої бібліотеки, яку ніжно прозивали «фундаменталкою». І як цілковито буденне явище сприймалося те, що консультував тебе, студентку, висококласний спеціаліст, учений, Мирослав Бутрин, один із наймудріших і найдобріших людей, якого я зустрічала в своєму житті (у цьому переконалася тоді, коли доля звела мене згодом з Мирославом Львовичем як колегою на кафедрі книгознавства Українського поліграфічного інституту імені Івана Федорова, про що, звісно, в студентські роки і не мріялося). У надрах «фундаменталки», десь там іздалеку, можна було побачити справжнього небожителя (так тоді відчувалося) легендарного Федора Максименка, до послуг якого вдавалися професори (це вже був найвищий рівень!) і навіть сам іще легендарніший і найулюбленіший ректор Євген Костянтинівич Лазаренко. Пригадую, як наш кумир, незрівнянний лектор, професор Семен Михайлович Шаховський, казав: «Підіть у бібліотеку до Максименка, і хай він вам дасть понюхати інкунабулу»...

У той же час Мирослав Мороз сприймався лише як автор численних бібліографічних праць про Івана Франка (а навіть радше співавтор) свого однофамільця й соратника Олексія Никифоровича Мороза, декана філологічного факультету, франкознавця, керівника франківського семінару й наче негласного куратора кабінету франкознавства. А побачила я вперше Мирослава Олександровича на власні очі в

бібліографічному відділі академічної бібліотеки, що на вул. Стефаника. Переді мною постав високий, масивний, кремезної статури чоловік, зовсім не товстий, але, що називається, «широкої кості», з великою лобастою головою, із крутим сократівським чолом. Здається, міг би слугувати моделлю для роденівського «Мислителя», а разом і для типового представника чистої арійської раси. Це враження посилювало світле русяве волосся і яскраво блакитні очі, які, на перший погляд, ніби контрастували з усією зовнішністю, бо ж було в них щось наївно-дитяче, а, з другого, – це був колір очей тих же «білявих бестій» чи джеклондонівських героїв із їхньою сталевною волею до життя (і цей контраст у зовнішності цілковито відповідав психологічному портретові її власника). На той час я, випускниця української філології з червоним дипломом, не сподіваючися на вступ до аспірантури, бо вона була раз на сім років, за порадою мого доброго і мудрого батька, «прикріпилася» до кафедри української літератури. Темою дисертації мала бути автобіографічна повість, праця над темою, звісно ж, мала початися з консультації у відділі бібліографії. Консультант виявився не тільки компетентним, а й напрочуд уважним. Він одразу поцікавився тим, для чого це мені потрібно і хто я така. Почувши відповідь, що я працюю в школі, відреагував афористично, цілком у своєму фірмово «морозівському» стилі: «Я не знаю жодного випадку, щоб учитель захистив дисертацію». Вичерпна категоричність з уст метра не додала оптимізму, хоч і не цілком похитнула його (Франкове «проти рожна перти, проти хвиль плисти» – це ж бо так притаманне для «юних днів, днів весни»). Сказане не викликало негативної реакції, а, навпаки, симпатію до мовця, позаяк у голові не вкладалося – як оцей чоловік, знаний тоді вже в Україні, навіть Союзі, а може, і в діаспорі, цікавиться намірами якоїсь неофітки в науці, до того ж, на його переконання, з якої не вийде нічого путнього. Оця доброзичливість укупі з авторитетністю – перші враження від образу Мирослава Мороза, а вони, як стверджують психологи, найважливіші. І якби мені хто тоді сказав, що я буду колись цим чоловіком «командувати» як перший завідувач відділу франкознавства Львівського відділення Інституту літератури імені Т. Шевченка НАНУ України, де він буде просто співробітником, щоправда, після моєї добровільної відставки він займе моє місце (ну, і чи не логічно було б йому бути завідувачем із самого початку?), то я б нізащо не повірила.

Потім, уже спілкуючись як колега з моїм учителем Іваном Овксентійовичем Денисюком, тоді доцентом кафедри української літератури нашого університету (а він мене «визнав» лише після публікації моєї першої статті в збірнику «Українське літературознавство»), а до того, за всі роки студентства, не звертав на мене ніякісної уваги, це так «у стилі» нашого незабутнього професора!), почула від нього про непрості взаємини Мирослава Мороза з Марією Дем'янівною Деркач, святою жінкою, жертвовною хранителькою Франкових і Лесиних архівних скарбів. Святою її назвав Степан Трофимук. Коли Іван Овксентійович, відійшовши від труни з її тілом, сказав: «Вона лежить, як свята», його приятель-краянин відповів: «Вона і є свята». З уст в уста переходили розповіді про те, як М. Деркач тоді, коли зі Львова було вивезено архів І. Франка, помандрувала за ним до Києва, спала на розкладачці, оберігаючи його. А з Лесиним архівом – то вже майже детективна історія: Марія Дем'янівна на пероні львівського

двіриця вблагала Лесину сестру Ольгу віддати їй кошика з невідомими поезіями Лесі Українки, що згодом вийшли окремою книжкою, і це була сенсація. А могла б Ольга завезти ці безцінні перлини на далеку чужину, і хтозна коли б ми довідалися, що листи С. Мержинського «пахнуть зів'ялими трояндами...». М. Деркач збирила матеріал до Літопису життя і творчості Лесі Українки (сімсот сторінок, за свідченням того ж І. Денисюка), та вік і стан здоров'я стали на заваді, потрібна була чиясь допомога, вона звернулася до М. Мороза, який з ентузіазмом узявся за працю, позаяк Франко і Леся – це були ті дві постаті, яким дослідник, по суті, присвятив усе своє життя. Здавалося, що це гармонійне поєднання двох науковців, яке б мусило дати швидкий і плідний результат. Проте не так склалося, як гадалося. Виник гострий конфлікт, про який мені розповідала надзвичайно емоційно Леоніла Іванівна Міщенко, та й батько мій, який інтенсивно консультувався в Марії Дем'янівни під час праці над брошурою «Леся Українка у Львові», про цю непросту ситуацію знав. В архіві професора І. Денисюка, очевидно, збереглися листи М. Мороза, що стосуються цієї дражливої теми (та й не тільки її, Іван Овксентійович розповідав також, що М. Мороз – листовно, як було прийнято в середовищі старої галицької інтелігенції! – відгукнувся на сенсаційну знахідку «Щоденника самогубця», що ліг в основу «Зів'ялого листя»), та й в архіві самої М. Деркач повинні б ці Морозові листи зберегтися.

Як би там не було, але в 1992 році «Літопис життя і творчості Лесі Українки» М. Мороза нарешті побачив світ, і це була знаменна подія для нашої культури, а що вже казати про радість її автора, для якого, дійсно, радість «з журбою обнялась», бо ж до неї треба було йти через десятиліття; перш ніж дійти до епохи відродження кінця 80-х – початку 90-х років, треба було пройти через чорну смугу 70-х, добу арештів і терору, імперія агонізувала, то ж засобами не перебирала. На початку 70-х Львів сколихнула звістка про арешт Калинців, а наприкінці він буквально вибухнув після убивства Володимира Івасюка (до слова, чи наші історики зацікавилися низкою загадкових смертельних нещасних випадків скромних представників львівської інтелігенції, що відбулися в цей час, це якось дивно перегукується з 20-ми роками, коли від рук невідомих убивць згинули водночас М. Леонтович, В. Смиренко, О. Мурашко, О. Єфименко, І. Стешенко?) Були й іншого роду репресії, не настільки криваві, зате масові, одним словом, робилося все можливе, щоб задушити ненависну «гідру українофільства». В Інституті суспільних наук відбулася грандіозна «чистка» (це термінологія 20–30-х, тепер би сказали «зачистка», і це, дійсно, була вона, саме зачистка). Найбільше це торкнулося відділу літератури, у якому відправили на пенсію ще повного сил та енергії завідувача С. Щурата, легендарному Г. Нудзві милостиво дозволили якихось кілька місяців допрацювати до законних шістдесяти, а відомих учених М. Вальо, Р. Кирчева просто взяли й брутально звільнили. Ініціатива йшла з Києва, де тоді отаборився зловісний В. Маланчук, який добре орієнтувався у львівських реаліях і знав, куди треба поціляти, щоб вдарити найдошкульніше. Розсадником націоналізму, на його думку, був Львівський університет, хоча з ректором-націоналістом Є. Лазаренком було вже покінчено, проте паростки націоналізму лишилися, вони ж ой які живучі, то ж треба було пильнувати, щоб вони не розквітнули і виривати їх із коренем. Отож було оголошено недійсним

захист на вченій раді філологічного факультету докторської дисертації про «Слово о полку Ігоревім» Степана Пінчука через знайдені там націоналістичні прояви, а вчену раду розпущено до ліпших часів, що настали аж у незалежній Україні. Упродовж десятиліть найавторитетніший виш був позбавлений права захисту дисертацій, які тепер захищали в Одесі та Києві. І ось ще удар. Розповідають, що до ректорату Львівського університету надійшла книжка від самого Маланчука, та ще й з його власноручними підкресленнями в ній неугодних йому прізвищ авторів (репресованих – чи ще не страшніше?) з короткою запискою: «Допоки Львівський університет буде розсадником націоналізму?». Книжка ця, на погляд здорового глузду, здається аж ніяк не могла мати ніякого стосунку до політики, позаяк це був бібліографічний покажчик, та в партійних бонз логіка своя, небезпечна для нормальної людини. Отже, негайно був підданий репресії бібліографічний покажчик «Леся Українка» і, звичайно ж, його автор – Мирослав Мороз. При цьому йому було пригадано й минулі «гріхи» проти режиму: активну громадську просвітницьку діяльність у той час, коли про цей режим ще й натяку не було, і «справедливе» покарання за неї – роки гулагівських знущань, хоча «грішника» й було реабілітовано, дозволено захистити дипломну роботу, яку перешкодив свого часу захистити арешт (це, до речі, не поодинокий випадок, який-бо то садизм: людина, звісно ж, сумлінна й обдарована, – уся в передчутті одержання диплому, а тут її – раз! – і до в'язниці, щоб дуже мудрим не був цей галичанин), а згодом і кандидатську дисертацію. Перекреслено все, негайне звільнення з роботи підрізає крила всім творчим планам і задумам, яких так багато, та що там! – постає загроза матеріальному існуванню родини, далі – поневіряння на принизливих посадах завгоспа чи й простого робітника. Ситуація повторилася вже на початку 80-х, коли кадебісти з Рівного (до провінції все доходить пізніше!) розкопали бандерівське минуле доцента Б. І. Степанишина, який довший час працював на посаді завідувача Львівської науково-педагогічної бібліотеки і відправили його на склад, де робітники на нього покрикували: «Доцент, ящик гвоздей!». «Отака історія рідного народу» (Б. Стельмах). Усе ж далі М. Мороза чекали часи щасливіші – це коли був прийнятий на роботу в Інститут народознавства АН УРСР. Нарешті, після стількох років поневірянь, перша посада, на якій більш-менш пристойна зарплата і нараховується науковий стаж, отже, поринаємо з головою в улюблену науку, розширивши при цьому наукові зацікавлення фольклорно-етнографічною проблематикою, але й не полишаючи попередніх захоплень, особливо І. Франком.

Відтоді й назавше – у лоні коханої академії, спочатку в Інституті народознавства, згодом і до кінця – у Львівському відділенні Інституту літератури. Зрештою, з Інститутом літератури стосунки співробітництва давні. І продуктивні. Належав до гурту тих львівських учених, яких більше розуміли в Києві, ніж у Львові. Це і С. Трофимук, і І. Денисюк, і Т. Комаринець, либонь, мабуть, і Р. Кирчів. Дружні стосунки, здається мені, пов'язували М. Мороза зі С. Мишаничем і особливо з Ф. Погребенником, у чому мала можливість переконатися на власні очі. У травні 1980-го року я виплакала-виблагала собі наукове відрядження на один (sic!) місяць і на крилах полинула до своєї вічної мрії мрій – Інституту літератури. Хоча так мало було часу, та вимогливий і строгий вчений секретар незабутній Ростислав Міщук (жорстоку й безглузду його смерть від бандитської руки

сприйняла потім як особисте горе, хоч і знала так недовго цього серйозного вченого) завантажив роботою по саму зав'язку. І про своїх білорусів мала доповідати, і дисертацію Н. Шуило рецензувати. Тільки й мого було, що дістала кілька мудрих порад від самого М. Яценка, ще й була присутня на його захисті докторської. Так-от премудрий Р. Міщук після попереднього (остаточного перед захистом обговорення докторської Ф. Погребенника) доручив мені попрацювати з Федором Миколайовичем над авторефератом дисертації, щоб посилити, так би мовити, його (реферату) теоретичну основу, особливо в плані модної тоді типології, що для мене не складало великого труду, бо якраз саме з нею найбільше були пов'язані мої дисертаційні пошуки. Співпраця виявилася плідною, Федір Миколайович залишився нею, либонь, задоволений, бо я дістала цілком несподівано для себе запросини до родини Погребенників у гості на обід. Здається, мене десь на дорозі підхопила пані Ярослава, чарівна Погребенникова дружина, елегантна красуня й розумниця, велика Денисюкова приятелька (він із захопленням розповідав про її дотепні листи), і ми разом поїхали десь на Оболонь, сама б я там навіки заблудилася, а так ми обоє благополучно пройшли крізь плетиво одного з київських лабіринтів і прибули до гостинної оселі подружжя Погребенників, де на порозі зустрів сам пан господар. Він із гордістю провів екскурсію по просторому (на радянські мірки, звичайно) приміщенні, що складалося з чотирьох покоїв, не минаючи спальні, де висів портрет симпатичного молодого чоловіка. «З жестом суворим і простим, з усміхом ніжно-ласкавим», господар урочисто проголосив: «А це мій найліпший твір, мій син Володимир». Ванна теж не була обійдена увагою, але не з метою похизуватися якимись заморськими чудо-вигодами, а щоб продемонструвати неймовірний огром папок з рукописами й начерками майбутніх досліджень. Усі кімнати, антресоли в коридорі, за винятком, здається, хіба кухні, буквально ломилися від книг, рукописів, ілюстративних матеріалів, зокрема світлин, які так дбайливо колекціонував Федір Миколайович. Одним словом, це було житло двох науковців, де все мало слугувати її величності Літературі. Обід був вишукано-елегантний, як і сама пані Ярослава, споживався, як і годиться в дружній атмосфері, аж раптом пролунав дзвінок. Хтось із господарів пішов до дверей і повернувся (від Львова в Києві не сховаєшся!) з самим паном Морозом, який відразу був запрошений до столу (у нашій родині була така прикмета: щаслива та людина, якщо вона потрапляє на обід). Розмова стала схожою на діалог між чоловіками, під час якої жінки, напевно, не нудьгували, хоча змісту її тепер не можу відтворити. Що пам'ятаю, так це співчутливу оповідь Мирослава Олександровича про докторські митарства Р. Кирчева, яка завершилася класичним афоризмом від Мороза: «Ті докторські дисертації хтось вигадав, щоб наш нарід вигубити». Вдумаймося: при всій позірній наївності, яка глибина й прозорливість – чи не нагадує це нашу сучасну ваківську-даківську веремію з її безглуздістю й жорстокістю? І ще з цієї несподіваної зустрічі зробила висновок, що цих двох людей єднають не тільки спільні наукові інтереси й уподобання, а й щирі дружні стосунки, власне, такі, коли можна без попередження про приїзд прийти в дім, і тебе приймуть, нагодують і спати покладуть, якщо буде така потреба.

Під час «вікопомної» зустрічі в Погребенників Мирослав Олександрович не звертав на мене ніякісної уваги, позаяк моє ім'я йому нічого тоді не говорило. Фран-

кознавство для мене було ще попереду, воно почалося з міжнародного форуму «Іван Франко і світова культура», де моя доповідь привернула увагу співробітників Інституту літератури, зокрема Т. Гундорової, Ю. Кузнецова, Є. Нахліка, Л. Новиченка, який у завершальному слові на пленарному засіданні назвав чи не єдине моє прізвище (що-правда, у двотомних матеріалах форуму цей абзац «випав», та, кажуть, що в Музеї Франка зберігається повний текст стенограми). Оце і призвело до того, що мені було запропоновано очолити відділ франкознавства у новоствореному Львівському відділенні Інституту літератури. Першочерговим завданням відділу стала підготовка томів тих творів, що не ввійшли до Франкового 50-томника. І, звичайно ж, тому «купюр», про що я заявила перед ученою радою Інституту літератури під час процедури обрання мене на посаду завідувача відділу франкознавства, чим і викликала гнів у високочтимих Ф. Погребенника та М. Яценка, які й проголосували проти мене, про що мені з таємничою міною сповістив Р. Міщук (досі ламаю голову: як він міг знати прізвища, коли голосування було таємним?), які чомусь у моїй заяві розгледіли критику укладачів 50-томника І. Франка, хоча і тоді, і тепер я низько схиляю голову перед їхнім, не побоюся цього слова, подвигом у стародавньому розумінні цього слова...

Ці завдання лягли на плечі наукових співробітників М. Зубрицької, Є. Барана, Р. Чопика та лаборантів – а невдовзі аспірантів, згодом наукових співробітників, – О. Луцишин та М. Легкого, теперішнього завідувача відділу, під проводом якого колектив успішно завершив нелегку, зате почесну справу – видав чотири томи (кожний із яких, по суті, містить у собі два) дають підстави говорити, що маємо вже Франкове зібрання творів десь у 60-ти томах. Другим напрямом діяльності відділу мало бути видання Літопису життя і творчості І. Франка. Думаю, що саме заради цього перейшов до відділення Інституту літератури М. Мороз. Це ж бо була справа його життя. Пам'ятаю ці сірі об'ємні чотири (чи їх було п'ять?) папки советського зразка з доволі потріпаними зав'язочками, які (томи, не зав'язочки) ми читали й рецензували (особливо ретельністю відзначався Р. Чопик). Ніби благословляючи на працю, наш керівник Є.Нахлік подарував мені «Летопись жизни и творчества А. С. Пушкина», що починалася приблизно так: «1804 год. Весна. Пушкин со своей бонной гуляет в Летнем саду, устал, присел на травку. Проходящая мимо дама засмеялась. Пушкин в ответ: “Чего смеешься, дура?”» Чи можна собі уявити, щоб наша Хронологія починалася так: «1861 рік. Літо. Малий Франко (Мирон, як його кликали в дитинстві) своїми заклинаннями відвернув градову хмару від Нагуевич, спрямувавши її на сусідній ліс?» У Морозовому Літописі найскрупульозніше зібрано всі факти громадсько-політичної, видавничої, письменницької, наукової діяльності І. Франка, і то, на жаль, не без впливів тогочасної тоталітарної доби. Водночас стиль многоцінної праці позначений рисами епохи ще ранішої, чи ще не австрійської? Усе це разом створювало непереборні труднощі для публікації так потрібного нам видання. Є надія, що невтомний професор М. Шалата таки доведе цей важливий рукопис до пуття. Однією з причин відкладення вбік Літопису, мабуть, була переорієнтація відділу на підготовку Франківської енциклопедії. А це була найулюбленіша ідея М. Мороза, а також С. Мишанича й Ф. Погребенника. Завдяки зусиллям усемогутнього М. Жулинського, відділ франкознавства втілює тепер у життя цю ідею,

як на мене, цілком утопічну. Порівняймо: Шевченківська енциклопедія складається з шести томів. Відповідно до обсягу зібрання творів одного й другого митця, Франківська енциклопедія мусила б бути в десять разів більшою, тобто складатися з шістдесяти томів! Ну, хай із тридцяти, якщо взяти до уваги ще й шість томів малярської спадщини Шевченка. Звичайно, це було б «престижно» мати таку грандіозну енциклопедію, мали б чим похвалитися перед світом, але чи це здійсненне в наш час, коли ми не маємо змоги видати повні академічні зібрання творів Лесі Українки, В. Винниченка, Є. Маланюка і всіх-усіх класиків (а що ми маємо досі, чий повні зібрання – Сковороди, Котляревського, Шевченка, Боровиковського та й годі?). «Фантастичні думи, фантастичні мрії»... Але ця романтична мрія дала, проте цілком реалістичні вагомні наслідки – прекрасні статті до майбутньої енциклопедії (про родину, оточення І. Франка, про його окремі твори etc.), як виростили в результаті цієї роботи мої студенти й аспіранти! Може, й треба було стягнути «молодих духів» з позахмарних висот наукових мудрувань і поставити їх на реальний ґрунт фундаментальних студій.

Під час нашої співпраці у відділі франкознавства пізнала М. Мороза «зблизька». Як не дивно, але знайшла в ньому багато рис, що єднали його з моїм батьком – обоє селянські сини, які стали рафінованими інтелігентами, та ж повага до простих людей, пієтет до матері, та ж самовідданість у праці (напродиво, й об'єкт наукового захоплення в них був спільний – Франко і Леся), той же моральний максималізм і та ж скромність, простота, невибагливість у побуті і неухвага до зовнішнього вигляду: акуратність, але ж і повне нехтування модою (така-от деталь: закороткі рукави Морозової маринарки, було в цьому щось зворушливо-хлоп'яче, так ніби він щойно «виріс» із неї). Як мій батько пишався своєю дочкою, так і Мирослав Олександрович своєю, доктором наук. Ніколи не думала, що в нього є ще й друга дочка та син. Була вражена, побувавши в Морозів удома. На що вже скромним було наше двокімнатне житло, але ж оте, на Федьковича, біля самого базару, мешкання вченого, знаного не тільки в Україні, а й у Росії, Канаді, Америці! Кімната, повна книжок, часописів, папок з рукописами, скриньок із бібліографічними картками. Ціла гора цього добра, накрита білим обрусом, зводилась на столі (чи столах?) посеред хати, шафи уздовж стін, ще й, здається, піаніно десь під вікном примостилося. Й у всій цій тісноті панує ідеальний порядок. На той час, як я заходила до панства Морозів (ніяких частувань, повна аскеза), їх було тільки двійко – пан господар і пані Катерина, уособлення всіх чеснот галицької господині, яка вірно пройшла з ним поруч тернистим життєвим шляхом (чого варта розлука на роки в такому молодому віці, болісне чекання-виглядання чоловіка з гулагівських далей). Може, тому, маючи перед очима приклад ідеальної галицької жінки, не сприймав Франкової дружини: «Кожна галичанка на її місці дала б собі раду з тими грішми, що їх заробляв Франко». Пані Катерина давала собі раду з трьома дітьми і з «ученим» чоловіком, у житті якого наука була на першому плані (до речі, не був одержимим духом садівництва-городництва: «Що дає дача? Два відра трускавок»). Мені здавалося, що в помешканні має бути хоча б ще одна кімната. Виявилось, що це і всі морозівські квадратні метри (чи ж хоч вигоди там були?). А ж працював чоловік в Академії наук! Поважний, достойний учений! Та в академії навіть жовтодзьобі молодші наукові співробітники, навіть без учених ступенів,

одержували квартири! Мабуть, не просив і не вимагав більшого, задовольнявся тим, що є. Після нашої спільної співпраці у відділі франкознавства М. Мороз до мене потеплішав, якимось стримано навіть симпатизував, проте без жодних словесних виразів (цим теж нагадував мені батька), але це було відчутно, як і попереднє «непомічання». Була зворушена, коли дістала особисте запрошення прийти на похорон від пані Катерини, донька пояснила це згодом якимись записами самого Мирослава Олександровича...

Згодом, як я обійняла посаду директора Інституту франкознавства Львівського університету, наші контакти не припинилися, а навпаки, зміцніли. Мирослав Олександрович просив надавати йому відомості про мої (і не тільки) франкознавчі студії, це було йому потрібно для укладання бібліографічних матеріалів, над якими він не припиняв працювати. В останні роки видав унікальні довідники, найцікавіший із них – «Зарубіжне франкознавство», його співавторка Олена Луцишин – гідна учениця, що достойно продовжує справу свого вчителя. Шкода, звичайно, що ми й досі не маємо вичерпного біо-бібліографічного довідника праць І. Франка. А це цілком реальний проект, який міг би виконати новостворений Інститут Франка, варто було б також відновити щорічні бібліографічні «франківські» огляди в збірнику «Українське літературознавство», що його видає Інститут франкознавства ЛНУ. Саме М. Мороз був першим упорядником цієї рубрики, згодом вона перейшла до рук М. Бутрина, з чого, цілком природно, Мирослав Олександрович був незадоволений, а добродушний Мирослав Львович відчував певну незручність: розповідаючи мені про це, якимось ніяково виправдовувався.

Наприкінці прикрий дисонанс, що перегукується з першим, знову мова про літопис, на цей раз не Лесин, а Франків. Доля (чи директорська посада, та, либонь, усе-таки доля, адже співробітництво почалося ще за директорства І. Денисюка) звела мене з іншим «львівським характерником» – С. Я. Яремою, «фізиком» за фахом, «ліриком» у душі, сином відомого літературознавця Якіма Яреми. Незвичайно яскрава постать, ерудит, поліглот, та який же максималіст! Я була науковим редактором «Хронології життя і творчості І. Франка» Я. Яреми, що її підготував до друку Степан Якимович і написав до неї післямову, у якій він пише, що сам академік М. Возняк доручив його батькові скласти Літопис Франка, було зібрано всі необхідні й доступні на той час матеріали, почав писати, однак завершити праці не встиг. Тоді була складена угода з М. Морозом щодо її викінчення, та співпраці не вийшло, усе завершилося трагічним конфліктом, який знайшов свій вираз у листах, що, напевно, зберігаються в архіві С. Яреми (а він справляв враження акуратиста-педанта старої дати) і в уже згаданій післямові. Я потрапила між двох вогнів, розривалася між симпатіями до одного і другого. На щастя, Степан Якимович згладив гострі кути, хронологія вийшла в світ, ані Мирослав Олександрович, ані хто інший не дізнався про цей прикрий сюжет.

Складні були люди, складні були їхні долі, зате ж які особистості! Їх не знайдеш у нашому убогому сьогоденні... Те, що зробив М. Мороз для дослідження Франкової діяльності (а це лише один із аспектів його подвижницької праці): бібліографічні покажчики, літопис, краєзнавчі студії, започаткування енциклопедії – навіки залишаться в скарбниці фундаментальних наукових надбань, до цих джерел припадатимуть нові й нові покоління франкознавців завжди.

*Стаття надійшла до редколегії 11.02.2016
Прийнята до друку 20.05.2016*

**FROM THE COHORT OF SELFLESS TOILERS:
MYROSLAV MOROZ**

Larysa BONDAR

*Ivan Franko National University of Lviv, Philology Faculty,
1 Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000*

The article summarizes the creative achievements of Myroslav Moroz, one of the most prominent bibliographers and a researcher of the texts by Ivan Franko, Lesya Ukrainka, Ivan Kotlyarevskyi and other classic authors of Ukrainian literature. Complicated vicissitudes of life and creative scholar's path, especially his relationships with M. Derkach, Ya. Yarema and I. Denysuk, are reviewed. The emphasis is placed on the importance of publication of the entire scholar's heritage and prolongation of his traditions in the realm of compiling bibliographic indexes, chronologies and encyclopedias.

Keywords: literary criticism, history of literature, bibliography, Ivan Franko studies, bibliographic index, chronicle of life and art.